DIM NAD BRAJIĆIMA

S proljeća se vladika dopisivao sa Zanovićem iz Budve – bio je gotovo kao pismeni razgovor o svemu što ih je zanimalo i mučilo.

Tako dođe riječ i do narodnih običaja, naročito onih štetnih.

Napisa vladika Zanoviću:

«Ja u istoj misli nahodim kako i Vaše blagorodije za razoriteljne običaje, koji su od mene nazad nekoliko vremena prekraćivani i po svojoj zemlji obznanjivani.»

Odista je ulagao dosta truda ne bi li kako suzbio «bogumrske običaje», ponajprije davanje trpeze sa jelom i pićem kad neko umre. Molio je Crnogorce: «Ne činite to; kud ste ojađeni i žalosni za mrtvom glavom, tu još i da trošak činite, da padate u dugove i zelenašima kese punite, a sve sa svojega zla i prostote; i ovako ste grdni i oskudni.» Pa je preklinjao pametne i ugledne ljude: «Hajte, vi prvi s tim prekinite, dadnite primjer ostalome narodu!» Ai, tu naiđe na tvrdi zid. Ljudi su se bojali prigovora; može neko reći: «Gledaj, žao mu je potrošiti da ljudski isprati do groba oca ili majku ili brata!» Ko će uzeti na sebe da bude primjer, da tiho i bez ikakve trpeze i grebenja lica isprati pokojnika? Svadbe su rijetke, druga veselja još rjeđa – pa one crne trpeze, usred leleka i kuknjave i popijevki tužbalica, bjehu jedine velike gozbe i svečanosti narodne; tu se slegnu mase ljudi i žena i svačija se ljudskoća vidi i vidi se ruka domaćina i žalbenika, i čuje se

glas lelekača i plačare, i zaboli te jektanje uboga siromaška, koji nema snage ni da zaleleče ni da digne zdravicu, pa se istakne i vidi pročelje za birane ljude, pa se dolaskom na žalbu odužuje neki stari dug u duši ljudskoj.... Ko će sve te uzlove raskinuti, ko li pomoći vladici da izvede svoj narod na bolji trezveniji put? Iole učenih ljudi premalo, sud je slab da bi zagrizao u tu jabuku. A vladika ostaje samo na molbama i savjetima, niti ima snage niti vremena da se ustremi i na zle običaje – preča je od svega krv ljudska i slobodni vazduh za grudi.

Što oskudnije godine, to više vladičinih dužnika. Ko je god u nevolji i zaište, vladika – ako može – nema duše da ga odbije. A evo, sad mu se javlja dužnik Ivan Popov i pravda se što mu ne može vratiti dvadeset zlatnih cekina (nekom Belu morao je vratiti četrdeset i još dobit povrh toga, pa mu ne ostade ništa za vladiku). I žali se: «Prireže ova zla godina», i moli zajmodavca da ga pričeka – neće još dugo.

U cetinjskoj uvali sleže se ljetnja vrelina.

Ugrijao se kamen ponad manastira. Nebo posivjelo od žege. A zmije, željne topline i ljute na nju, skružaju se čim ljudsku nogu osjete u blizini.

Začudo, godine prolaze, a vladici se počelo bistriti pred očima. Lako razabira i ona sitnija slova u knjigama, pa odloži naočare da ih nikad više ne stavi ispred zenica.

Pošalio bi se:

Evo mi se vraća mladost za koju ne znadoh!

Ali ovog mu dana nije do šale.

Otvorio je prozorče na ćeliji, pa gologlav i raskopčan pustio da mu vreli vazduh niz grlo silazi na mršava prsa. I gleda niz opustjelo i uspavano Cetinjsko polje i jedva čeka da hlad prekrije ono ravnice i da svježina bane s Lovćena.

A vojska je na granici prema Brajićima.

«Šta ću, kukavac sinji? Ko bi radije od mene pružio ruku pomoći onom samotnom selu. Sad su Brajići prvi put krvavo osjetili koliko je teško što ostadoše izvan granice crnogorske – jer njih niko i ne pita o tome.

Uzalud pisah popu Andriji Uglješiću i molih ga i zapovijest svoju slah da se čuvaju neposluha i zlijeh ljudi među sobom – ne htjedoše čuti moju riječ.

I šta sad? Da otvoreno pošljem Crnogorce u boj s Francuzima koji udariše na Brajiće?

To bi opet bio početak rata, proklet da je. A možda su Francuzi žudjeli da se ja zaletim, pa da me imaju radi čega goniti. Jer, zašto su jedva dočekali da napadnu Brajiće? Je li samo stoga što brajićki seljani ne htjedoše graditi put za Napoleonovu vojsku i topove? Ne vjerujem u to. Ako su odbili da kulukom grade put, izgovarajući se poljskim radovima, pokazali su neposluh prema državi. Jedna velika i prosvijećena država to bi mogla kazniti blago ili strogo, kako mu drago. Ali, to ne bi mogao biti povod da se Brajićima sve nad zemljom sprži i posiječe. Kad se pokrene tuđa oružana vojska – na drugo ne može ispasti. A možda su time htjeli da zastraše i mene i Crnogorce, da kažu: 'Evo gledajte kako prođoše Brajići zbog jedne ništavne tvrdoglavosti, pa ćete znati šta čeka svakoga ko se drzne da bilo šta učini nasuprot našoj sili!»

I udari vojska velika na sto trideset brajićkih pušaka. Sto trideset pušaka poređaše se iza stijena, upravo tamo odakle se nebo survava u more. Đeneral si, Delzone, i vodio si deset odabranih četa i cijeli dugi dan si se s njima zalijetao na brajićke kapice iza kamena. Ali one tu bjehu urasle u stijenu i ti ih ni za stopu ne pomjeri. Tvoja đeneralska kapa, oznojena i uzbučala od pogibije tvojih soldata i oficira, strča do Budve da zavapi za pojačanje i da kaže

kako iza onih stijena nijesu samo Brajići, već su im doletjeli u pomoć svi Crnogorci, i više no što ih ima. A istina je živa, đenerale, ja sam suzdržavao Crnogorce da ne ugaze u onaj oganj. No, ko će obuzdati ove plahe ljude kad vide da se ugarak bratskom domu primiče! Kad se iz Primorja krenu na Brajiće nova velika vojska – neki rekoše da je bilo četiri hiljade bajonete – ja postavih straže granicom. Ali, voda kroz mrežu prolazi: poneki Crnogorac uskoči u brajićko kolo...

Pisah im, i Crmničanima ponajviše, i htjedoh da ih poučim: 'Stojte mirno na granici, ni jednu opaku riječ ne izrecite francuskom čovjeku'. Za neke ututanj odoše moje riječi. Nešto Crmničana, a i drugih, preskoči u Brajiće.

I ja poslije zbog njih pisah francuskim đeneralima i rekoh laž, ne mnogo krupnu, i sad mi se od nje obraz plamsa, jače no od munje avgustovske. Pisah: 'Niko od naših nije u boj ulazio, no su neki potrčali da prihvate svoje odive, udate za Brajiće'. Ma se bojim, malo će mi vjerovati.

Pa je đeneral Klozel potekao u pomoć Delzonu. I šest dana su napadali brajićke položaje dok ih nijesu slomili. I šta učiniše oni koji su nas korili za divljaštvo? Spališe svaku kuću i hljeb zeleni na njivama satriješe i posjekoše sve što im ruka uhvati. A ono siromaši uteče k meni preko granice.

Te se opet đenerali rasrdiše i velika se vojska navalja k Crnoj Gori. A ja rekoh: 'Nikad nijesam pomogao ovu bunu, ali primam nevoljnike koji se ispred smrti sklanjaju i primam odive crnogorske koje dobjegoše u rod s nejakom decom o skutu'.

I sad načisto vidim i razbiram – Francuzi su više kivni na Crnu Goru nego na Brajiće: ljuti su što im stojimo na putu i što smo im teške rane zadali i što se od nas novim

ranama nadaju, i što se s Turcima na Kupi-Duhu pomirih... Zato i riknuše đenerali: 'Kad si primao brajićke buntovnike, onda se drži – eto nas da ih gonimo i tražimo po Crnoj Gori!'

Ej, prostrana li je i beskrajna li je Crna Gora za takvo vaše traženje!

E nećete ovamo, pa da je sam Napoleon doletio!»

I vladika opet ostavlja brojanicu da se prihvati mača, opet mu sedlaju bijeloga konja i glasnici brzonogi skaču s kamena na kamen i pucaju grlati aberdari i kliktaji se dozivaju s visa na vis i stari ratnici oduhuju gar i pepeo sa kremenjača i brusevima stružu mrku rđu s noževa i mladi momci postaju vitkiji i lakši uz pušku. I sabiraju se svi, vjerni kućnom dimu, koji je siv i sav izuvijan i kvrgast kao grabova grana koja je uz prijeklad dotinjala.

I sabra se podosta vladičine vojske, na veliko čudo okićenim generalima.

Oni stadoše na granici crnogorskoj.

I ostade im samo da pišu srdite poruke i da se tuže na vladiku. On je bunu potpalio, on je prihvatio buntovnike, on se ispriječio s velikom vojskom, ne manjom od planina koje joj za plećima stoje, on je... On je za sve kriv!

Sad valja zaplašiti ovaj nepokorni narod. Pod Kotorom, između zidina i mora, padoše vođi pobune, ustrijeljeni dragonskim kuršumima.

Ali mira ne bi ni u Boki, ni u brajićkom gnijezdu, ni po stranama sa kojih Paštrovići gledaju pučinu. Buknulo bi čas ovdje, čas onamo – zbog nasilja, zbog nameta, zbog kupljenja mornara, zbog djevojaka koje su soldati odvlačili u šiblje.

Noću su iz tog šiblja lajali šakali.

SADRŽAJ POGLAVLJE 40.